

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Катажина Попова

за дисертационен труд на Добринка Тотева Тотева

на тема

„Езикови средства за изразяване на подбудителност в български и немски език (съпоставително изследване в сферата на деловата туристическа комуникация)“

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“,

по направление 2.1.Филология,

научна специалност „Германски езици (немски език)“

Добринка Тотева Тотева е зачислена като докторант на самостоятелна подготовка в Нов български университет - София, в Департамента „Романистика и германистика“ на 16 март 2015 г. Приключва работа по дисертацията в рамките на една академична година. Дългогодишният педагогически опит и професионални умения на докторантката при обучение и квалификация на туристически кадри ѝ предоставя емпиричния и практически потенциал за стартиране и осъществяване на настоящото изследване.

Считам, че темата на изследването е актуална – езиковите средства за изразяване на подбудителност са важен елемент от придобиването на комуникативна езикова компетентност, а явлението подбудителна модалност е една от основните антропоцентрични категории. Тя е недостатъчно и непълно описана в специализираната научна литература. Досега са разглеждани само отделните видове подбудителност като *молба*, *подкана*, *извинение* в различни езици, но не е правено изследване на повече видове подбудителност в съпоставителен аспект на два неродствени езика

– български и немски, в ясно очертана професионална сфера, каквато е деловата туристическа комуникация. Това прави темата дисертационна и представлява новаторски подход към проблематиката.

Работата на Добринка Тотева се състои от увод, пет глави с предхождащия ги списък на съкращения. След тях са представени три приложения, цитирана литература, консултирана литература, електронни източници и литература на преводния корпус. Оформената по такъв начин работа отговаря на изискванията за дисертационен труд.

В увода докторантката ясно е очертала целта на изследването и задачите за постигането ѝ чрез „... комплексен съпоставителен анализ на езиковите средства за изразяване на подбудителност в немски и български език в сферата на деловата туристическа комуникация със средствата на комуникативно-прагматичния и функционално-семантичния подход” (стр. 5). Много точно са представени обектът и предметът на изследването, като работната хипотеза обхваща езиковите средства за изразяване на подбудителност на морфологично, синтактично и лексикално ниво. Посочени са теоретичните постановки, които са използвани за доказване ѝ.

Методите на изследването включват описателен, съпоставителен, системно-структурен, функционален, семантико-прагматичен и комуникативен, а фрагментарно и компонентен анализ, които са сполучливо приложени.

Тъй като авторката изследва езиковите средства за изразяване на подбудителност в определена сфера на деловата комуникация, а именно туристическата, в първа глава научно обосновано е направена характеристика на езиковата комуникация в туристическото обслужване, като се разглеждат формите на нейната реализация. Представен е моделът на комуникация на Шанън-Уивър и на изследователя на човешкото поведение Конрад Лоренц относно общуването. Докторантката разглежда видовете комуникация, използвани в психологията на комуникацията, за

да стигне до извода, че за деловата туристическа комуникация е характерно общуване на ниво двуличностни или многоличностни взаимоотношения. Такова общуване се определя като социална комуникация. Привлечена е постановката на Паул Вацлавик за комуникацията и нейните аспекти, която е разширена от разработките на Фридрих Шулц фон Тун.

Дадена е характеристика на комуникативните изказвания, като не е подмината идеята на Бирвиш за речевите изказвания, които представляват концептуално структурирани мисли. С това Тотева ни подготвя, че няма да е подминат и семантичният аспект в изследването. Като се позовава на Флайшер и Михел, докторантката анализира стила, избора на изразните средства и неговите граници в един комуникативен акт, посочва неговите основни елементи, за да обоснове твърдението, че дейността в туристическото обслужване гравитира към сферата на деловата комуникация. Следва описанието на основните дейности в туристическото обслужване и твърдението, че изказванията на специалиста от тази сфера в ролята му на емитент имат за цел да информират и направляват реакцията на туриста-реципиент.

Тотева извежда за отделните сфери на туристическото обслужване определени видове подбудителност и, отчитайки спецификата на общуването в туристическата сфера, подчертава, че анализът на деловата комуникация в туризма следва да стане на ниво изречение, а не на ниво текст.

С цел да бъде изяснено явлението подбудителност докторантката във втора глава прави теоретичен преглед на граматико-семантичните и функционално-семантичните полета. Тя се позовава на теорията на речевите актове на най-видния представител на британската философска школа на „обикновения език“ Джон Остин и на неговия труд „Как с думи се вършат неща“, в който езикът се разглежда като действие, правене.

Твърдението на Остин за трите вида речеви актове: локутивни, илокутивни и перлокутивни, становището на Сърл за илокутивни актове, принципите на Грайс не само присъстват в работата на докторантката, те се анализират, подкрепят се с примери и водят до извода за наличие на експлицитно и имплицитно изразяване на мисловното съдържание, което се реализира като съвкупност от директни и индиректни актове.

Направена е разлика между изреченията и изказванията, на които е присъща илокутивна подбудителна сила.

Подчертана е важността на субективното намерение при изказването на определено подбудително мисловно съдържание в очакване на определена реакция като резултат от въздействието, т.е. илокутивната сила на изказаното, което е сходно с „откритата интенция” на Стросън.

Илокутивните актове заемат важно място в контрастивното изследване на подбудителността, затова докторантката проследява различни класификации и становища относно речевите актове в наръчника на Блекуел с предложенията на Остин и Сърл с неговата класификация на илокутивни речеви актове: асертивни, директивни, комисивни, експресивни, декларативни.

От констатацията, че подбудителността е илокутивен акт, докторантката преминава към разглеждането на теорията за функционално-семантичните полета. Тя предлага методология за изследване на понятийно-семантичните категории и техните езиково-формални средства за изразяване в речта. Значението на езиковите средства изискват семантична интерпретация, затова Добринка Тотева позовава се на триъгълника на Фреге, семиотичния/ семантичния триъгълник на Огдън и Ричардс и на тезите на Касабов за важното място на семантиката в изказванията. Съобразявайки се с целите на изследването, се разглеждат теоретичните постановки на Бондарко за полевата структура на езиковите явления в теорията на функционалната граматика, като се

открояват два вида полета – моноцентрични и полицентрични. Обсъжда се влиянието на полевата структура върху значенията на граматичните форми според Адмони. Тотева подчертава, че водеща е връзката между онтологичните понятия и тяхното изразяване, като е подчертана разликата на семантичните категории и формалните езикови средства. Категорията «подбудителност» (императивност, заповядване) се различава от глаголната категория «повелително наклонение» (ПН). Посочени са всички форми на ПН и неговите синоними, многото възможности, породени от ситуацията, контекста, ролята на интонацията. Не са подминати въпросите за съотношението между значението и смисъла (Бондарко), за билатерална природа на езика като форма и съдържание, за анализа на значенията, методът на компонентния анализ (Касабов), понятието «сема». Изяснени са термините функционално-комуникативни и функционално-семантични полета (Зомерфелдт, Щарке).

Теорията за функционално-семантичните полета предоставя на докторантката възможността за използване на понятийни категории, които се разглеждат като логически категории, а те в типологически и съпоставителен план дават основание за сравнение между различни начини за изразяване в езици с различен строеж, каквито са български и немски.

Следва подраздел, където се разглеждат видовете модалност (Кръпова) и техните функции, като специално внимание се обръща на подбудителна модалност (Зомерфелдт, Щарке, Скибицки), използваща граматични и лексикални средства, които формират собствено граматико-семантично поле. Докторантката избира за название на полето термина „подбудителност“, а в рамките на полето изброява предстоящи за разглеждане подвидовете подбудителност и техните диференциални признаци, като ги обобщава в представената, специално разработена от нея матрица.

Граматико-семантичното поле на подбудителността е конституирано от повелителното наклонение, заемащо центъра. Преобладаващата сема в образуваното от него поле е подбудителността. Докторантката насочва внимание към изразяващите подбудата синонимни на повелителното наклонение средства – морфологични, синтактични и лексикални, а за практически цели предлага образуването на микрополета по нива, от първа и втора степен (Зомерфилд). Тя обединява езиковите средства като представя за отделните микрополета илюстративни примери и стига до извода, че те са много разнообразни и не са строго семантично обусловени.

В следващия подраздел е разгледано ядрото на граматико-семантичното поле – повелително наклонение, което е водещо за подбудителността. Обсъжда се много внимателно и обстойно неговата употреба и ограничения в пряката реч, форми, дефективна парадигма и функция въз основа на стандартни за българския и немския езици теоретични трудове, илюстрирани с примери в двата езика.

Не са подминати и проблемите на синонимните на повелителното наклонение лексикални, граматични и интонационни средства за изразяване на подбудителността. Обстойно се обсъждат характерните за БЕ описателните форми: съюз/частица „да” или наречието „нека/нека да” + свършен вид на глагола за всички лица и числа, подбудителни частици „нека” и „недей”. Употребата на тези форми е нагледно представена с паралелни примери на български и възможен превод на немски език, анализира се тяхната функция и сила на подбуда (Ницолова), техният узус, обърнато е внимание и на интонацията. От илюстративния материал докторантката умело извежда видовете подбудителност, прави извод за зависимостта от ситуацията, участието/ неучастието на емитента/ реципиента в комуникативния акт, отбелязва стилистичната маркировка, както и видовете подбудително съдържание. Тя стига до извода, че на системно ниво липсват условия за съпоставка на изразните средства за

подбудителност (позовава се на тезата на Данчев за „ветрилото на функционалните еквиваленти“) в двата езика. Направен е анализ на преводен корпус от литературни източници на автори от края на ХХ и началото на ХХІ век на двата езика, на който се извършва съпоставка, аргументирайки се с функционално-семантичната характеристика на подбудителните форми и ролята на ситуацията и контекста.

Бих искала да отбележа, че в теоретичната част докторантката компетентно коментира, съпоставя и съвместява различни теории и схващания, свързани с темата, свободно владее терминологията. Много сполучливо са подбрани автори, чиито изследвания са пряко свързани с научната проблематика, което е положително за анализа. Имената на изследователите не само се посочват, те присъстват активно и се коментират от различни аспекти в текста на дисертацията. Личи много добро познаване на теоретичните постановки и методологичните принципи. По този начин докторантката изгражда и подготвя своя теоретична платформа за съпоставителното изследване.

Трета глава е посветена на видовете подбудителност и езиковите средства за тяхното изразяване в български и немски език. Аргументирано са изложени критериите за избора на преводния корпус, където „... могат да се открият реализации на специфичните за туристическата сфера на комуникация подвидове подбудителност: *молба, подкана, предупреждение, предложение, препоръка/ съвет, желание, пожелание/ поздравление, необходимост, упътване*“ (стр. 73). Преминавайки към методологията за съпоставителен анализ на езиковите средства за подбудителност, се разглеждат основните термини в контрастивните изследвания и предпоставки за съпоставителен анализ. Следвайки възгледите на Григориева и Щернеман, се обсъждат основните термини в контрастивните изследвания (Данчев, Левинстън), като понятието еквивалентност, която заема важно място както в теорията на превода, така

и в контрастивната лингвистика. С примери от български и немски език се онагледява проблемът на степента на еквивалентност на функционално, структурно и прагматично ниво: пълна, частична или нулева (лакуни). Във връзка с еквивалентността се обсъжда важната за контрастивните изследвания, станала вече класическа в научната литература основа за съпоставка между различните езикови явления *tertium comparationis* (Касевич, Кшешовски, Морциниец, Лигурска, Петков), който е както формален, така и съдържателен, с което докторантката определя своето съпоставително изследване в началото като ономасиологично-семасиологично, а в последствие като семасиологично-ономасиологично.

В изследователската част на съпоставителния анализ е предложен богат езиков материал от художествената литература от немски и български източници, който е представен оригинално и обосновано. Много внимателно и прецизно въз основа на примери от преводния корпус се анализират избраните, типичните за сферата на деловата туристическа комуникация осем подвида подбудителност: *молба, подкана, предупреждение, предложение, съвет/ препоръка, желание, пожелание/ поздравление и необходимост*. Тези подвидове не са случайни, те са типични за сферата на деловата туристическа комуникация и са дефинирани ясно, логично и теоретично обосновано на базата на изведени от докторантката диференциални признаци. Всеки вид получава речниково определение, посочва се най-често срещаното езиково средство, после всички съчетания с него, всички съчетания с еднакви в български и немски език изразни средства, а на края – структури с различни средства в двата езика. Езиковите средства се разглеждат на морфологично, синтактично и лексикално ниво, като описанието включва дистинктивните признаци, пропозиционална семантична характеристика, подкрепена с богат доказателствен материал. За всеки подвид много стройно са представени по стратификационни нива изводи за най-често използваните изразни

средства. Избраното подреждане е нагледно и не е произволно, то по естествен начин произлиза от преследваните цели и от наблюденията на докторантката, подкрепени от теоретичните постановки. Шест подвида, освен *необходимостта*, и в малка степен *желанието* предпочитат повелителното наклонение, последните два подвида се насочват предимно към модалните глаголи.

Бих искала да подчертая субективно-творческия подход на докторантката в анализа на езиковите средства за изразяване на различните видове подбудителност в двата езика въпреки разнообразието от изразните средства, които не винаги дават възможност за точното определяне и разграничаване на всеки подвид подбудителност.

В стремежа си презентацията на граматико-семантичното поле на подбудителността да бъде пълна, докторантката в следващия подраздел разглежда неутрализациите в микрополетата от втора степен, които са конституирани от семата „назованост на участниците в речевия акт (емитента и реципиента), успоредно с изразяване на другата сема „сегашно-бъдеща перспектива“. Тук се обсъждат особености, изразени в различни комбинации на морфологично, синтактично и лексикално ниво с примери от български и немски език.

С цел да бъде проследено реалното приложение на подбудителните форми на изразяване е предоставено експериментално верифициране на резултатите от съпоставителното изследване в сферата на туристическата делова комуникация в тестова форма. Очертана е процедурата на експеримента в три етапа и са изведени нагледно в таблицата резултатите от теста на репродуктивно ниво за изразяване на осемте вида подбудителност в БЕ и НЕ.

В четвърта глава се разглеждат паралели между прагматичната насоченост на контрастивното изследване, чиито изводи могат да бъдат използвани за придобиване на чуждоезикова интеркултурна

комуникативна компетентност в ЧЕО. Следвайки Анна Вежбицка за зависимостта на различни комуникативни стилове от различни културни ценности и приоритети, се обсъжда мястото на съпоставителните изследвания и интеркултурната лингопрагматика, понятието „компетентност” и нейните видове (Д. Хаймс, М. Кънали, Ян ван Ек, Тоцева), като специално внимание се обръща след М. Байрам и Тоцева на чуждоезиковата интеркултурна компетентност, която играе решаваща роля за деловата комуникация в туризма. Показана е връзката на лингвистиката, контрастивистиката и интеркултурната комуникативна компетентност за целите на ЧЕО.

По такъв начин дисертационният труд на Д. Тотева получава завършен вид, от теория чрез научно изследване към практика.

Заклучението представя важни и точни обобщения и най-съществените характеристики на изследвания материал. Повелителното наклонение се оказва за двата езика най-представителната категория за изразяване на подбудителни мисловни съдържания.

За постигане на изследователските цели докторантката е проучила 145 заглавия (120 – на хартиен носител и 25 – от електронни източници) на български, руски, немски и английски езици.

Целта на изследването е постигната в много подходящ за целите контрастивно-съпоставителен план с прагматичен подход към подбудителната модалност в български и немски език.

Въз основа на всичко казано дотук мога да направя заключението, че работата на Добринка Тотева Тотева има стойност на дисертационен труд.

По темата са представени 10 публикации, които подходящо служат за апробация на направения контрастивен анализ .

Считам, че приложените таблици и схеми допринасят за онагледяването на направените в изследването изводи и тяхното умело интегриране показва уменията на докторантката да представя по визуален

път своите тези. Особено ясно са открити изводите от направените анализи, стъпаловидно на всеки етап от изследването, което дава възможност да се проследи пътя на доказване на работната хипотеза.

Авторефератът отразява адекватно структурата, съдържанието, основните изводи, заключението и приносите на дисертационния труд.

Докторантката се е съобразила с препоръките на научното жури, предоставени на предварителната защита, и умело е редактирала дисертацията в съответствие с тях. Допълненията са интегрирани по начин, който предава на изложението логична завършеност.

Препоръчам на уважаемото научно жури да присъди на докторантката ДОБРИНКА ТОТЕВА ТОТЕВА научно-образователната степен „ДОКТОР” в направление 2. Хуманитаристика, научната област 2.1. Филология, специалност Германски езици (немски език).

Бургас

18.08.2016 г.

Доц. д-р Катажина Попова
(член на научното жури)

